

УДК 330.341.1:338.242.4

Коваленко Микола Андрійович,
завідувач кафедри фінансів і кредиту
Херсонського національного технічного університету,
доктор економічних наук, професор

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

***Анотація.** Обґрунтовано комплекс методів державного регулювання, проведено аналіз практики організації та стимулювання інноваційного розвитку підприємств, схарактеризовано заходи щодо забезпечення реалізації в Херсонській області економічних реформ.*

***Ключові слова:** державне регулювання, інновація, інноваційний розвиток, економічні реформи, бюджетне фінансування.*

Коваленко Н.А. Государственная регуляция инновационных процессов на предприятиях Херсонской области: теория и практика

***Аннотация.** Обоснованно комплекс методов государственной регуляции, проведен анализ практики организации и стимулирования инновационного развития предприятий, охарактеризованы мероприятия по обеспечению реализации в Херсонской области экономических реформ.*

***Ключевые слова:** государственная регуляция, инновация, инновационное развитие, экономические реформы, бюджетное финансирование.*

Kovalenko N.A. The State Regulation of Innovative Processes at the Enterprises of the Kherson Area: the theory and practice.

***Annotation.** It is proved a complex of methods of the state regulation, the analysis of practice of the organisation and stimulation of innovative development of the enterprises is carried out, actions for realisation maintenance in the Kherson area of economic reforms are characterised.*

***Key words:** the state regulation, an innovation, innovative development, economic reforms, budgetary financing.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світова економіка розвивається в напрямку до економіки знань, якій передуює важливий етап її розвитку – інноваційна економіка. Україна перебуває на самому початку його запровадження.

Відставання України у сфері розвитку нової економіки виникло ще в 70-х роках ХХ століття через неуважне ставлення органів державного

управління до нових тенденцій світового розвитку. Розробка програм подолання цього відставання повинна включати широке коло завдань інноваційного розвитку, зокрема і формування в громадян України інноваційного мислення. Важливо не лише досягти прийнятих темпів економічного зростання, але і його якісного наповнення, що виражається в інноваційному сприйнятті розвитку, посиленні чинника знань, у поєднанні технічних, економічних і спеціальних завдань розвитку, які гарантують Україні гідне місце у світі.

Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки та аналіз практики регіонального управління економічними процесами з усією очевидністю поставили на порядок денний питання вироблення більш ефективної моделі управління регіональною економікою, територіальними господарськими комплексами, запровадження дієвих механізмів їх спрямування на вирішення завдань розвитку в інноваційному напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «інновація» в економічній літературі розглядається як процес генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг [1], формування якісно нового стану системи [2]. Інші автори розглядають інновацію як нову комбінацію виробничих процесів, що дозволяє забезпечити нові споживчі якості [3] як матеріалізований продукт творчої діяльності людей, який перевищує наявні технічні, організаційні, економічні і соціальні аналоги [4]. Узагальнення трактувань різних авторів зводить поняття «інновація» до процесу наростаючих покрокових змін у продуктах або процесах, які сприятливо впливають на практику, функції, форми і результати використання ресурсів [5].

Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає інновацію як уперше створені чи вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, які

суттєво поліпшують структуру і якість виробництва або соціальної сфери [6].

Інноваційний процес має неперервний характер. І до наведеного вище слід додати визначення інноваційного процесу відомим дослідником Б. Санто, який вказує, що це техніко-економічний цикл, у якому використання результатів досліджень і розробок безпосередньо викликає технічні й економічні зміни [7].

Теоретичні і практичні питання інноваційного розвитку промисловості досліджено в працях М. Шарко [8; 9]. Автором наведено розгорнуту характеристику інновацій та інноваційних процесів, сучасного розвитку інноваційної сфери економіки, фінансування інновацій, організації інноваційної діяльності та оцінювання її ефективності. Наведено широке обґрунтування методів державного регулювання інноваційної діяльності.

Обґрунтування комплексу методів державного регулювання, які можна ефективно використовувати в інноваційно-інвестиційній діяльності і структурній політиці трансформаційного періоду, здійснено в монографії В. Захарченка, М. Меркулова і Л. Ширяєвої, підготовленій за результатами спеціальних наукових досліджень, що проводилися впродовж 2005-2011 роках згідно з планами науково-дослідних робіт Одеського національного університету іменні І.І. Мечникова, Одеського національного морського університету та Одеського національного політехнічного університету [10]. У процесі наукових досліджень ученими університетів ґрунтовно розглянуто інноваційну політику держави, що реалізується на макро-, мезо- і мікрорівнях; процеси перебудови машинобудівного комплексу країни в умовах становлення цивілізованого ринку засобів виробництва; формування нової системи управління науково-дослідними і дослідно-конструкторськими роботами; методичне та інформаційно-аналітичне забезпечення програми структурної перебудови промисловості України на

інноваційних засадах. Дослідниками проведено аналіз досвіду державного регулювання процесу інвестування й основні тенденції науково-технічної та інноваційної політики в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Тобто можна сказати, що у вітчизняній і зарубіжній сучасній літературі досить ґрунтовно розглянуто теоретичні і практичні питання інноваційного розвитку підприємств, ролі і функцій державного регулювання інноваційних процесів на підприємствах. Однак, як свідчить статистика [11], інноваційна активність підприємств України залишається невисокою. Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції за останні 10 років зменшилася майже в двічі: з 7,0% 2002 року до 3,8% 2011 року.

Формулювання цілей статті. Тому виникає потреба проаналізувати практику організації та стимулювання інноваційного розвитку підприємств, що ми пропонуємо розглянути на матеріалах Херсонської області.

Виклад основного матеріалу. Заходами щодо забезпечення реалізації в Херсонській області економічних реформ [12] в частині науково-технічної діяльності передбачалися завдання на другому етапі їх здійснення (до кінця 2012 р.), це зокрема:

- розвиток інноваційної інфраструктури;
- реалізація сучасних механізмів державної підтримки інноваційної діяльності;
- збільшення бюджетного фінансування прикладних наукових досліджень, науково-технічних розробок та інноваційної діяльності.

Як індикатори для оцінювання успішності виконання намічених на 2010-2014 рр. завдань було визначено:

- збільшення частки інноваційно активних промислів з 10,7% до 25%;

- підвищення наукоємності валового внутрішнього продукту за рахунок усіх джерел фінансування з 0,95% до 1,5%.

Ми не ставимо завдання здійснити аналіз процесу виконання всіх намічених завдань, це може бути надто широке дослідження. Зупинимося на аналізі окремих з них, інформаційно забезпечених статистичними даними місцевого органу статистики [13].

Попередньо зазначимо, що механізм управління розвитком регіонального господарського комплексу становить собою соціально-економічний механізм реалізації інноваційного напрямку розвитку кожного місцевого суб'єкта господарювання і комплексу в цілому. Обов'язковим елементом цього механізму є підсистема управління інноваційною активністю суб'єктів діяльності як узгоджена організаційна структура форм виявлення трудової, творчої, соціальної активності населення, яка діє в межах регіонального господарського механізму, взаємодія з усіма його підсистемами, передбачає створення умов, потрібних для широкого виявлення ініціативи працівників підприємств і організацій, включає ефективні екологічні, соціально-психологічні та організаційно-розпорядчі методи регіонального управління, що забезпечують безпосередню і найбільш ефективну участь кожного працівника підприємства, організації в розвитку суб'єкта господарювання, а відтак і регіону [14, с.142].

Як свідчать статистичні дані, кількість організацій Херсонської області, які виконують наукові дослідження і розробки, за 5 років зросла з 23 до 28, тобто на 21,7%, у той час як у цілому по Україні за цей період кількість таких організацій зменшилася на 12,3% (табл. 1). Чисельність науковців зменшилася на 1,3%, у той час як по Україні – на 12,9%.

Упродовж 2008-2012 рр. чисельність докторів наук області збільшилася на 48,4% (в Україні – на 16,1%), кандидатів наук – на 20,2% (в Україні – на 13,2%). Це свідчить про тенденцію до вирівнювання у

структурі чисельності науковців: якщо 2008 року питома вага докторів наук у загальній чисельності науковців області становила 9,8% (по Україні – 14,7%), то на кінець 2012 р. вона досягла 11,8% (по Україні – 16,1%). З іншого боку, це може свідчити про тенденцію до зменшення темпів підготовки наукових кадрів в академічних та інших наукових установах (у зв'язку зі зменшенням обсягів їх фінансування) і відносно збільшення темпів підготовки наукових кадрів (за кількістю захищених дисертацій) у навчальних закладах.

Таблиця 1

Наукові кадри та кількість організацій

	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки		Чисельність науковців, осіб		Чисельність докторів наук в економіці України, осіб ¹		Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб ¹	
	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна
2008	23	1378	830	94138	95	13423	872	77763
2009	23	1340	783	92403	108	13866	944	81169
2010	28	1303	810	89534	119	14418	982	84000
2011	28	1255	667	84969	136	14895	963	84979
2012	28	1208	819	82032	141	15592	1049	88057
2012 у % до 2008	121,7	87,7	98,7	87,1	148,4	116,1	120,2	113,2

¹З 1998 р. – станом на 1 жовтня, з 2012 р. – на 31 грудня

Слід також зазначити, що за даними персоніфікованого обліку докторів наук, професорів, проведеного Херсонською обласною радою у зв'язку зі створенням Наукової ради області, їх уточнена чисельність на кінець 2013 р. становила 165 осіб, у той час як на початок організаційної компанії звітні дані свідчили про їх чисельність у кількості 125 осіб. Тобто офіційні дані про чисельність науковців області потребують уточнення.

Обсяги виконаних наукових і науково-технічних робіт наведено в табл. 2 у фактичних цінах відповідних років. При розгляді темпів зростання цих обсягів (+26,8% 2012 р. проти 2008 р. по Херсонській області, +31,8% – по Україні) слід ураховувати, що за ці роки індекс інфляції по Україні склав 127,9%.

Темпи приросту обсягів виконаних в області наукових і науково-технічних робіт відповідають тенденціям по країні. Усього за 5 років у регіоні найбільше фінансових ресурсів використано на прикладні дослідження (44,4%) і фундаментальні (30,7%), тоді як по країні фінансові ресурси переважно використовувалися на розробки щодо одержання і використання знань для практичних цілей (48,7%). Незначна частка в регіоні науково-технічних послуг (8,3%) свідчить про незначну роль технопарків, наукових центрів, бізнес-інкубаторів, низький розвиток інноваційної інфраструктури.

Питома вага обсягів виконаних робіт по області в їх загальних обсягах по Україні за ці роки не змінилася і становить 0,4%.

Таблиця 2

Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт

(тис. грн.)

	У фактичних цінах, всього		зокрема							
			фундаментальні дослідження		прикладні дослідження		розробки		науково-технічні послуги	
	Херсонська область	Україна, млн.грн.	Херсонська область	Україна, млн.грн.	Херсонська область	Україна, млн.грн.	Херсонська область	Україна, млн.грн.	Херсонська область	Україна, млн.грн.
2008	38323,6	8538,9	12150,7	1927,4	15228,6	1545,7	9626,1	4088,2	1318,2	977,7
2009	32698,8	8653,7	13006,1	1916,6	14195,8	1412,0	4547,8	4215,9	949,1	1109,2
2010	42359,3	9867,1	13620,6	2188,4	17967,2	1617,1	5182,7	5037,0	5588,8	1024,6
2011	47024,3	10349,9	14150,9	2205,8	195332,5	1866,7	7575,0	4985,9	5765,9	1291,5
2012	48597,6	11252,7	11265,0	2621,9	25790,8	2057,7	7789,4	5369,9	3752,4	1203,2
2012 у %до 2008	126,8	131,8	100,9	136,0	169,3	133,1	80,9	131,3	284,9	123,1
всього за 5 років	209003,6	48662,3	64193,3	10860,1	92714,9	8499,2	3472,1	23696,9	17374,4	5606,2
% до загаль- ного обсягу	100	100	30,7	22,3	44,4	17,5	16,6	48,7	8,3	11,5

Звертають на себе увагу низькі показники питомої ваги обсягів науково-технічних розробок (16,6%) і науково-технічних послуг (8,3%) у загальному обсязі наукових і науково-технічних робіт (209 003,6 тис. грн.). По Україні вони становлять відповідно 48,7% і 11,5%. Ураховуючи, що

наука в області представлена переважно науковцями вищих навчальних закладів і галузевих наукових установ, ці показники мали б бути в області вищими. Це свідчить водночас про порівняно невисоку віддачу місцевої вишівської та галузевої науки.

Збільшення питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями, з 12,7% 2008 р. до 26,1% 2012 р. (табл. 3) може свідчити про підміну поняття «інноваційно активне підприємство», про намагання таким чином сфальсифікувати індикатор досягнення мети в період 2010-2014 рр. щодо збільшення таких промислових підприємств з 10,7% до 25%. Підстави для такого застереження є в даних табл. 5, де вказується, що питома вага підприємств, що впроваджували інновації, 2012 року становила 12,3% (проти 26,1% тих, що «займаються інноваціями» [15, с.44]).

Таблиця 3

Інноваційна активність промислових підприємств

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %		Загальна сума витрат		зокрема за напрямками					
					дослідження і розробки ¹	зокрема		придбання інших зовнішніх знань ²	придбання машин, обладнання та програмного забезпечення ³	інші витрати
						внутрішні НДР	зовнішні НДР			
	Херсонська область	Україна	Херсонська область, тис.грн.	Україна, млн.грн.	Херсонська область	Херсонська область	Херсонська область	Херсонська область	Херсонська область	Херсонська область
2008	12,7	13,0	79371,3	11994,2	8200,2	5717,6	2482,6	77,5	43616,6	27477,0
2009	12,2	12,8	90048,2	7949,9	5580,3	2177,4	3402,9	-	61675,0	22792,9
2010	17,7	13,8	49469,9	8045,5	10156,9	6280,4	3876,5	8,0	25007,9	14297,1
2011	26,5	16,2	80122,9	14333,9	9825,3	7541,1	2284,2	3,9	28654,1	41639,6
2012	26,1	17,4	154584,6	11480,6	12432,5	10062,4	2367,1	1,0	49435,1	92716,0
2012 у % до 2008	-	-	194,8	95,7	151,6	176,0	95,3	1,3	113,3	337,4

¹ З 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР.

² З 2007 року придбання інших зовнішніх знань.

³ З 2007 року придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Загальна сума витрат на фінансування інноваційної діяльності в області зросла за 5 років на 94,8% (табл. 4).

Таблиця 4

Джерела фінансування інноваційної діяльності

(тис. грн.)

	Загальна сума витрат	зокрема за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2008	79371,3	73664,5	910,7	-	3702,1
2009	90048,2	81374,2	-	-	8674,0
2010	49469,9	48941,2	-	-	528,7
2011	80122,9	78010,7	1313,7	-	798,5
2012	154584,6	152817,4	-	-	1767,2
2012 у % до 2008	194,8	207,4	0	0	47,7

98,8% від загального обсягу фінансування у 2012 р. становили власні кошти підприємств і організацій. У цьому році їх інноваційна діяльність зовсім не фінансувалася за рахунок коштів державного бюджету. Не лише 2012 року, а й протягом останніх 5 років на ці цілі не використовувалися й кошти іноземних інвесторів. Більш ніж удвічі зменшилося фінансування інноваційної діяльності з інших джерел. 2012 року вони становили всього 1767,2 тис.грн., або 1,2% від загального обсягу фінансування. Наведені в табл. 5 дані свідчать про фактичну відсутність державної підтримки інноваційної діяльності підприємств й інтересу іноземних інвесторів до цієї сфери діяльності підприємств регіону.

Можна додати, що в Україні загальний обсяг інноваційних витрат, наприклад, 2011 року становив 14,3 млрд. грн., що на 19,1% більше проти обсягів 2008 р. (рис. 1). Тобто частка витрат на інноваційну діяльність у ВВП України становить лише 1,1%, тоді як в економічно розвинених країнах цей показник у 2,5 – 3 рази вищий. Саме за рахунок інвестування інноваційних процесів у цих країнах забезпечується економічне зростання.

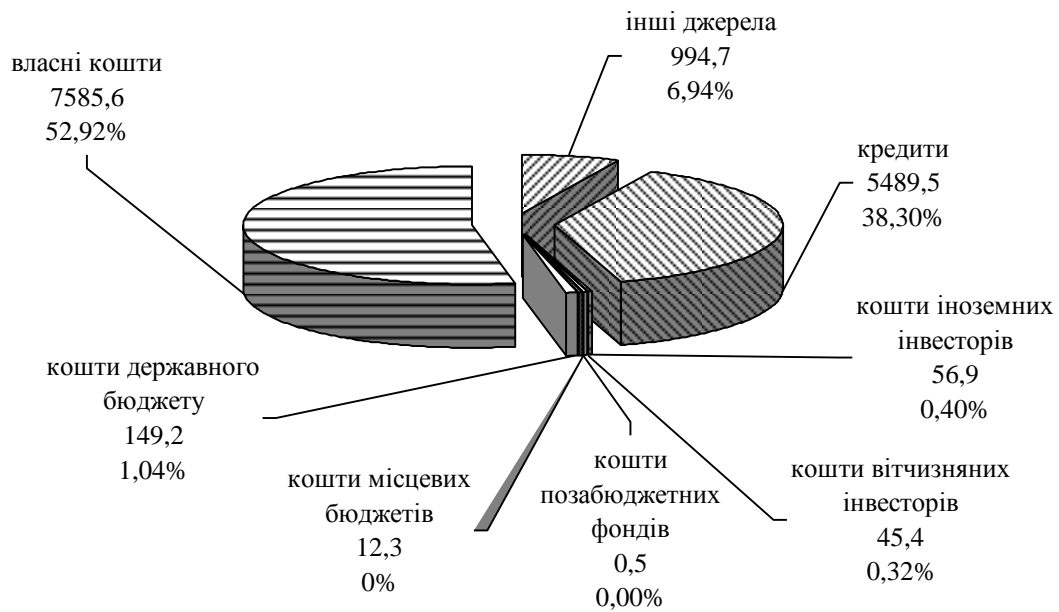

Рис.1. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в Україні за джерелами 2011 року, млн. грн. та у % до загального обсягу

Питома вага витрат на дослідження і розробки знизилася в області з 10,3% 2008 р. до 8,0% 2012 р. При цьому витрати на зовнішні науково-дослідні роботи (НДР) 2012 р. становили 2367,1 тис. грн., або 1,5% від загального обсягу витрат, 6,5% – на внутрішні НДР. При цьому 32,0% витрат було спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення і 60,0% – на інші витрати. В економіці області 2012 року практично не використовувалися кошти на придбання зовнішніх знань (їх витрати склали всього одну тисячу гривень). Не передбачено фінансування розвитку інноваційної діяльності за рахунок коштів обласного бюджету і 2014 року. У переліку регіональних та обласних програм, які визначені пріоритетними, відповідної програми не зазначається.

Аналіз результатів щодо впровадження інновацій на промислових підприємствах області свідчить, що поступово збільшується питома вага підприємств, що впроваджували інновації. 2012 року вона становила 12,3%, хоча це дещо нижче такого показника по Україні – 13,6% (табл. 5). Насторожує те, що за 5 років майже на 40% зменшилася кількість

упроваджених технологічних процесів (до 37), на одному рівні залишився показник освоєння інноваційних видів продукції (по 95 найменувань у 2008 і 2012 рр.), хоча питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі продукції промисловості зростає з 4,2% 2008р. до 5,6% 2012 р.

Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, за останні 5 років збільшилася лише на 3 відсоткових пункти, з 9,1 до 12,3%, але не досягла навіть рівня 2000 року (18,8%) (табл. 5). Майже 92% витрат віднесено до інших витрат і на придбання обладнання та програмного забезпечення, що може свідчити про низьку частку безпосередньо інноваційних заходів.

Таблиця 5

Упровадження інновацій на промислових підприємствах

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %		Упровадження нових технологічних процесів		у т.ч. маловідходні, ресурсозберіжні		Освоєно інноваційні види продукції, найменувань		з них нові види техніки		Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	
	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна	Херсонська область	Україна
2000	18,8	14,8	20	1403	5	430	280		15		20,0	
2001	16,9	14,3	116	1421	4	469	262		22		8,5	
2002	16,8	14,6	16	1142	2	430	282		8		21,5	
2003	13,3	11,5	16	1482	6	606	114		12		7,5	
2004	9,6	10,0	12	1727	2	645	72		9		6,4	
2005	8,7	8,2	10	1808	2	690	62		6		4,9	
2006	10,8	10,0	5	1145	5	424	27		4		4,7	
2007	10,8	11,5	22	1419	3	634	33		6		4,5	
2008	9,1	10,8	61	1647	18	680	95	2446	30	758	4,2	5,9
2009	8,7	10,7	18	1893	9	753	112	2685		641		4,8
2010	11,3	11,5	17	2043	5	479	71	2408	22	663		3,8
2011	11,9	12,8	78	2510	1	517	146	3238	49	897	4,9	3,8
2012	12,3	13,6	37	2188	34	554	95	3403	0	942	5,6	3,3
2012 у %до 2000	-	-	60,6	132,9	189,0	81,4	33,9	-	0	-	28,0	-
2012 у %до 2008	-	-	185,0	155,9	680,0	128,8	100,0	139,2	0	124,3	133,3	55,9

Дані табл. 5 дозволяють порівняти показники 2012 р. з показниками 2000 р. Результати порівняння – у цілому невтішні. За цей період питома вага підприємств, що впроваджували інновації, знизилася з 18,8% до 12,3%, освоєння інноваційних видів продукції – з 280 до 95 найменувань, питома вага реалізованої інноваційної продукції – з 20,0% до 5,6%.

Аналіз середньорічних показників свідчить, що за останні 5 років освоєння інноваційних видів продукції на підприємствах області знизилося до 104 проти 141 у 2000-2007 рр. Водночас у 2008-2012 рр. щороку впроваджувалося понад 42 нових технологічних процесів, або в 1,6 разу більше проти періоду 2000-2007 рр. По Україні цей середньорічний показник збільшився на 42,5%.

Висновки з даного дослідження. Результати аналізу інноваційної активності підприємств Херсонської області дозволяють зробити загальний висновок, що завдання з упровадження інновацій, розбудови інноваційної інфраструктури, розвитку інноваційної активності працівників підприємств регіону виконуються в цілому незадовільно. Причини такого стану справ пов'язані, на наш погляд, з рецесією економіки регіону, що продовжується, з відсутністю фінансових ресурсів для стимулювання інноваційних процесів.

Альтернативи інноваційному напрямку розвитку немає. Сформульовані департаментами й управліннями обласної державної адміністрації достатньо конкретні заходи щодо розвитку в області інноваційних процесів мають бути виконанні.

Водночас діяльність підприємств, організацій, органів державного управління і місцевого самоврядування повинна будуватись, на наш погляд, на інших методологічних підходах, ніж ті, що застосовуються в сучасній практиці.

Перспективи подальших розвідок. Інноваційна пасивність працівників підприємств, як свідчать наші дослідження, пов'язана не лише з їх

відстороненням від власності, спадом інтересу до капіталізації підприємства. Проблема полягає і в тому, що органи державного управління і власники підприємств не вживають заходів щодо консолідації зусиль замість перманентного протистояння. І головне тут – створити достатні умови для професійного зростання найманих працівників, що розвиває і людський, і фізичний капітали. Перший – за рахунок кваліфікованої праці (унаслідок зростання людського, інтелектуального капіталу), другий – послідовною капіталізацією доданої вартості (власників фізичного капіталу) – як тих, так й інших, залежних від нової техніки, технології, науки, організаційних нововведень. У цьому полягає, як наголошує академік НАН України В. Геєць [17, с. 12], глибокий зміст нової стратегії модернізації та істотна зміна шляху розвитку, що потребує інституційного оформлення, яке б значною мірою відрізнялося від існуючих у нашій державі, регіонах, на підприємствах на цей час.

Список використаних джерел

1. Томпсон В. Стратегический менеджмент: искусство разработки и реализации стратегии / В. Томпсон, А. Стрикленд / перевод с англ. – М.: Банки и биржи, 1998. – 576 с.
2. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия / А. И. Пригожин. – М.: Политиздат, 1989. – 187 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.
4. Гриньов А. В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління / А. В. Гриньов. – Харків: Вид-во «ІНЖЕК», 2003. – 308 с.
5. Boddy D. Management an introduction / D. Boddy, R. Paton. – London.: Prentice-Hall Europe, 1999. – 809p.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 4 липня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №13. – С. 99.
7. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
8. Шарко М.В. Концептуальные основы инновационного развития экономики Украины: теоретико-методологические аспекты: монография / М.В. Шарко – Херсон: ХНТУ, 2005. – 394 с.
9. Шарко М. В. Управление развитием инноваций в промышленном производстве: монография / М.В. Шарко – Херсон: Олди-плюс, 2010. – 448 с.
10. Захарченко В. И. Инновационное развитие в Украине: наука, технология, практика: монография / В.И. Захарченко, Н.Н. Меркулов, Л.В. Ширяева. – Одесса: «Печатный дом», «Фаворит». – 2011. – 598 с.
11. <http://Ukrstat.Gov.Ua> – офіційний сайт Державної служби статистики України.

12. Указ Президента України «Про національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 12 березня 2013 року №128/2013.
13. [Http://Ukrstat.Ks.Gov.Ua](http://Ukrstat.Ks.Gov.Ua) – офіційний сайт Головного управління Державної служби статистики у Херсонській області.
14. Коваленко М. А. Теорія і методологія управління розвитком регіонального господарського в контексті економіки знань : монографія / М. А. Коваленко. – Херсон.: Олді-плюс, 2007. – 312 с.
15. Програма економічного, соціального та культурного розвитку Херсонської області на 2014 рік: Затверджено рішенням XIX сесії Херсонської обласної ради шостого скликання від 24 січня 2014 року №965, п.1.
16. Про обласний бюджет на 2014 рік: Рішення XIX сесії Херсонської обласної ради шостого скликання від 24 січня 2014 року №965, п.2.
17. Геєць В. М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. –2005. – № 2. – С. 9-36.